

4. Latvijas nacionālais tiesiskais regulējums bērnu tiesību aizsardzībā

Bērnu tiesības un to piemērošanu nosaka dažādi tiesību avoti – normatīvie tiesību akti (likumi, Ministru kabineta noteikumi un pašvaldību noteikumi), vispārējie tiesību principi, judikatūra, normatīvo tiesību aktu izstrādes procesa materiāli un tiesību doktrīna.

[Latvijas Republikas Satversme](#) formulē vērtības, kurām jāatbilst bērnu tiesību aizsardzības tiesiskajai sistēmai:

- 1) demokrātiska, tiesiska, sociāli atbildīga un nacionāla valsts balstās uz cilvēka cieņu un brīvību, atzīst un aizsargā cilvēka pamattiesības un ciena mazākumtautības (Ievaddaļa);
- 2) [...] ģimene ir saliedētas sabiedrības pamats (Ievaddaļa);
- 3) ikviens rūpējas par sevi, saviem tuviniekiem [...], izturoties atbildīgi pret citiem [...] (Ievaddaļa);
- 4) Latvija ir neatkarīga demokrātiska republika (1. pants);
- 5) valsts aizsargā un atbalsta laulību – savienību starp vīrieti un sievieti, ģimeni, vecāku un bērna tiesības. Valsts īpaši palīdz bērniem invalīdiem, bērniem, kas palikuši bez vecāku gādības vai cietuši no varmācības (110. pants);
- 6) ikvienam ir tiesības uz izglītību. Valsts nodrošina iespēju bez maksas iegūt pamatzglītību un vidējo izglītību. Pamatizglītība ir obligāta (112. pants).

Latvijas Republikas Satversmes 8. nodaļā ietverts konstitucionāli aizsargāto cilvēktiesību katalogs. Tomēr ir jāņem vērā, ka Latvijas Republikas Satversme ir atvērta starptautiskajām cilvēktiesību normām, uzņemot savu pamattiesību normu tvērumā arī starptautisko tiesību normu prasības. Cilvēktiesības nav tikai atsevišķai valstij raksturīgs fenomens vai specifiska satura normu kopums. Cilvēktiesības ir visām demokrātiskām tiesiskām valstīm kopīgs normu kopums, kas tiek aizsargāts ne vien katrā atsevišķā valstī, bet arī ar starptautisko tiesību normu palīdzību. Līdz ar to pamattiesību normu kā vispārējo tiesību principu iztulkošanā tiesību piemērotājs šo normu saturu nevar noteikt patvaļīgi; viņam jāņem vērā arī valsts starptautiskās saistības cilvēktiesību jomā un kopējā demokrātisko tiesisko valstu pieredze.

Līdz ar to atbilstoši Latvijas Republikas Satversmes 89. pantam un Satversmes atvērtības principam, tulkojot Latvijas Republikas Satversmes tiesību normas, jāizmanto ANO Bērnu tiesību konvencijas, Eiropas Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas un citu starptautisko līgumu normas, kā arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas un citu starptautisko institūciju prakse.

Satversmes tiesa izskata lietas par likumu un citu normatīvo aktu atbilstību Latvijas Republikas Satversmei.

Satversmes tiesas spriedums un tajā sniegtā attiecīgās tiesību normas interpretācija ir obligāta visām valsts un pašvaldību institūcijām (arī tiesām) un amatpersonām, kā arī fiziskajām un juridiskajām personām. Arī Satversmes tiesas lēmumā par tiesvedības izbeigšanu sniegtā tiesību normas interpretācija ir obligāta visām valsts un pašvaldību institūcijām (arī tiesām) un amatpersonām, kā arī fiziskajām un juridiskajām personām.

Satversmes tiesa ir pieņēmusi vairākus tiesas nolēmumus, kuri attiecas uz bērna tiesību aizsardzību, tajā skaitā piemērojusi ANO Bērnu tiesību konvenciju un izmantojusi konvencijas vispārējo komentāru.

Piemēram, lietā Nr. [2019-01-01](#) Satversmes tiesa secināja, ka likumdevējs Latvijas Republikas Satversmes 110. pantā un ANO Bērna tiesību konvencijas 19. panta pirmajā daļā noteikto pienākumu aizsargāt ikvienu bērnu no vardarbības izpilda, izstrādājot kompleksu pasākumu kopumu. Piemēram, par vardarbību pret bērnu personai iestājas likumā noteiktā atbildība, katrai personai ir pienākums ziņot kompetentai iestādei par vardarbību pret bērnu, un bērnu var šķirt no ģimenes, ja bērns tajā ir apdraudēts vardarbības dēļ. Arī apstrīdētajā normā ietvertais ierobežojums ir viens no kompleksiem pasākumiem, kas veicina ikviena bērna aizsardzību no vardarbības.

Lietā Nr. [2020-36-01](#) Satversmes tiesa norāda, ka saskaņā ar ANO Bērna tiesību konvencijas 19. pantu nav pieļaujama nekāda veida vardarbība pret bērniem neatkarīgi no tās rakstura un valstij ir pienākums veikt visus atbilstošos pasākumus nolūkā pilnībā īstenot ikviena bērna tiesības. Turklāt, izstrādājot un īstenojot visaptverošu bērnu aizsardzības sistēmu, uzmanības centrā jābūt preventīvajiem pasākumiem, jo tie ilgtermiņā sniedz lielāko atdevi (*sk. ANO Bērna tiesību komitejas Vispārējo komentāru Nr. 13 (2011) par bērna tiesībām būt brīvam*

no visu veidu vardarbības). Bērna aizsardzībā no vardarbības jāievēro piesardzības princips (sk. ANO Bērna tiesību komitejas Vispārējā komentāra Nr. 14 (2013) par bērna tiesībām uz to, lai primārais apsvērums būtu viņu intereses (3. panta pirmā daļa) 73.–74. punktu). Tādējādi valstij ir pienākums nodrošināt iestādēs, kurās uzturas bērni, tostarp skolās, kas īsteno Satversmes 112. pantā noteiktās ikviena bērna tiesības uz izglītību, un pasākumos, kuros piedalās bērni, drošu vidi ikviena bērna attīstībai. Valstij arī jāraugās, lai bērna tiesības un vislabākās intereses ievērotu ne tikai valsts pārvaldes iestādes un to darbinieki, bet arī privāto tiesību subjekti. Vardarbība pret bērnu var atstāt nozīmīgas sekas uz viņa turpmāko attīstību. Tā var nodarīt būtisku kaitējumu bērna sociālajai, emocionālajai, kognitīvajai attīstībai un radīt veselības riskus. Tādējādi jebkāda veida vardarbība pret bērnu ir novēršama visupirms jau tieši ar proaktīviem un preventīviem pasākumiem.

Bērnu tiesības nosaka vairāki likumi, piemēram:

1. [Bērna tiesību aizsardzības likums](#) – nosaka vispārīgus noteikumus par bērna tiesībām un brīvībām, viņu aizsardzību un aprūpi, cita starpā, bērna pamattiesības un to pieļaujamos ierobežojumus, ārpusģimenes aprūpes noteikumus, bērna dzīves apstākļus, tiesības bērnam ar īpašām vajadzībām.
2. [Civillikums](#) – ietver vecāku un viņu bērnu savstarpējās attiecības, tiesības un pienākumus, kā arī adoptācijas un aizbildnības pamatnoteikumus.
3. [Izglītības likums](#) – nosaka vispārīgus izglītības sistēmas organizācijas aspektus, tostarp pedagogu tiesības un pienākumus, izglītojamo tiesības un pienākumus, izglītības noteikumus bērniem ar īpašām vajadzībām.
4. [Pacientu tiesību likums](#) – nosaka nepilngadīga pacienta tiesības ārstniecībā, likumiskā pārstāvja tiesības un pienākumus.
5. [Imigrācijas likums](#) – nosaka noteikumus par imigrāciju (ieceļošana valstī, uzturēšanās, izraidīšana no valsts utt.) nepilngadīgajiem, kuri ceļo vieni vai kurus pavada vecāks vai cits pieaugušais.
6. [Patvēruma likums](#) – nosaka noteikumus par patvēruma vai alternatīvā statusa vai pagaidu aizsardzības iegūšanu nepilngadīgajiem, kuri ceļo atsevišķi vai kopā ar pieaugušo.

7. [Ukrainas civiliedzīvotāju atbalsta likums](#) – ietver speciālus noteikumus par bērniem, piemēram, viņu tiesības uz izglītību un nepavadītu nepilngadīgo aizsardzību.
8. [Invaliditātes likums](#) – nosaka vispārīgus atbalsta sistēmas noteikumus personām ar invaliditāti, tajā skaitā bērniem ar invaliditāti.
9. [Jaunatnes likums](#) – nosaka jaunatnes politikas īstenošanā iesaistītās personas un to kompetenci šīs politikas nozarē, jauniešu līdzdalību jaunatnes politikas izstrādē un īstenošanā, kā arī pamatprincipus finansējuma piešķiršanā jauniešu iniciatīvām, līdzdalībai lēmumu pieņemšanā un sabiedriskajā dzīvē un darbam ar jaunatni.

Bērnu tiesību aizsardzības procesuālos aspektus nosaka vairāki likumi, piemēram:

1. [Bāriņtiesu likums](#) – nosaka bāriņtiesas kā aizbildnības un aizgādības iestādes vispārīgos darbības (procesuālos) noteikumus, kā arī bāriņtiesas priekšsēdētāja, bāriņtiesas priekšsēdētāja vietnieka un bāriņtiesas locekļa mācību programmas apguvi.
2. [Civilprocesa likums](#) – ietver noteikumus par procesuālajām prasībām civillietās, kurās ir iesaistīti bērni (kā prasītāji, liecinieki utt.); adoptijas un pagaidu aizgādības apstiprināšanas procesuālos aspektus.
3. [Kriminālprocesa likums](#) – nosaka procesuālās prasības krimināllietās, kurās ir iesaistīti bērni (kā apsūdzētie, liecinieki, cietušie utt.).
4. [Likums "Par audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu piemērošanu bērniem"](#) – nosaka audzinoša rakstura piespiedu līdzekļu veidus un piemērošanas kārtību bērniem, kuri atzīti par vainīgiem krimināltiesiskajos vai administratīvo pārkāpumu nodarījumos.
5. [Administratīvā procesa likums](#) – nosaka procedūras prasības administratīvajās lietās, kurās iesaistīti bērni (kā pieteicēji, liecinieki utt.)
6. [Administratīvās atbildības likums](#) – nosaka administratīvās atbildības noteikumus nepilngadīgajiem; procesuālās prasības administratīvās atbildības lietās, kurās iesaistīti bērni (kā administratīvās atbildības saucamā persona, sodītā persona, liecinieki, cietušie utt.).
7. [Uzturlīdzekļu garantiju fonda likums](#) – nosaka, kā tiek īstenotas bērna tiesības uz sociālo nodrošinājumu un veicināta bērna izglītības iegūšana, ja bērns iegūst izglītību Latvijas Republikā un viens vai abi bērna vecāki nenodrošina viņam uzturlīdzekļus.

8. [Likums "Par policiju"](#) – nosaka policijas darbinieka tiesības un pienākumus rīcībā pret bērnu, kā arī kārtību, kādā policija pilda likumā noteiktās funkcijas un uzdevumus.
9. [Tiesībsarga likums](#) – nosaka tiesībsarga funkcijas un uzdevumus, tajā skaitā attiecībā uz bērnu tiesību un interešu aizsardzību, kā arī kārtību, kādā tiesībsargs pilda likumā noteiktās funkcijas un uzdevumus.
10. [Pašvaldību likums](#) – nosaka pašvaldības pienākumus bērnu tiesību aizsardzības jautājumos.

No visiem likumiem īpaši uzsverams ir Bērnu tiesību aizsardzības likums, kas ir galvenais nacionālais normatīvais akts un arī ir tā saucamais "jumta" normatīvais akts, kurš jāievēro ikvienam, kas stājas tiesiskās attiecībās ar bērnu vai kuram jāpieņem lēmums attiecībā uz bērnu.

Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.pantā ir nostiprināts un atklāts bērna tiesību aizsardzības principa saturs.

1. Bērna tiesību un interešu prioritāte visās darbībās

Tiesiskajās attiecībās, kas skar bērnu, bērna tiesības un intereses ir prioritāras. Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6.panta otrajai daļai visām darbībām attiecībā uz bērnu neatkarīgi no tā, vai tās veic valsts vai pašvaldību institūcijas, sabiedriskās organizācijas vai citas fiziskās un juridiskās personas, kā arī tiesas un citas tiesībaizsardzības iestādes, prioritāri ir jānodrošina bērna tiesības un intereses. Šīs personas ievēro bērna labākās intereses visās darbībās, kas tieši vai netieši skar vai var skart bērnu. Arī ANO Bērnu tiesību konvencijas 3. panta pirmajā daļā noteikts, ka visās darbībās attiecībā uz bērniem neatkarīgi no tā, vai šīs darbības veic valsts iestādes vai privātas iestādes, kas nodarbojas ar sociālās labklājības jautājumiem, tiesas, administratīvās vai likumdevējas iestādes, primārajam apsvērumam jābūt bērna interesēm.

2. Bērna intereses un bērna labākās intereses

Likumā tiek lietoti divi jēdzieni. Jēdziens "bērna intereses" tiek attiecināts gan uz gadījumiem, kad nepieciešama bērna interešu pārstāvība, ko parasti realizē bērna vecāki vai citi bērna likumiskie pārstāvji, gan uz gadījumiem, kad tiek analizēta bērna situācija un vērtēta

iespēja nodrošināt bērna tiesības vislabākajā iespējamajā veidā. Jēdziens "bērna labākās intereses" tiek izmantots, lai ilustrētu bērna tiesību prioritāti un bērna situācijai atbilstošāko risinājumu.

Lai tiktu izpildīts pienākums ievērot bērna labākās intereses, tās vispirms jānosaka. Bērna labāko interešu principa piemērošanas joma ir plaša, iekļaujot ne tikai valsts, bet arī privātās struktūras, un aptver visas darbības, kas attiecas ne tikai uz individuālu bērnu, bet arī uz bērniem kā grupu.

Praksē nepieciešams paredzēt visaptverošu bērna interešu noteikšanas procesu, tostarp, paredzot jebkura ierosinātā likuma, politikas vai budžeta piešķiruma ietekmi uz bērnu tiesību prioritātes ievērošanu. Šim procesam jābūt visos valsts pārvaldes līmeņos un politikas izstrādē.

Jāņem vērā, ka bērna interešu noteikšana vienlīdz svarīga ir ne tikai tad, ja atbilstošajai iestādei jāpieņem lēmums, kura adresāts ir bērns, piemēram, par sociālā pakalpojuma piešķiršanu bērnam, bet arī gadījumos, kad iestādes lēmums skar vai var skart bērnu, piemēram, par adopcijas atbilstību bērna interesēm, bērna mantas pārvaldības jautājumiem, bērna ārpusģimenes aprūpi.

Līdz ar to bērna labāko interešu noteikšana jāveic, gan novērtējot ar bērnu saistītu situāciju, gan rīkojoties ar bērnu saistītā lietā, gan pieņemot lēmumu saistībā ar bērnu.

Arī ANO Bērnu tiesību aizsardzības komitejas Vispārējais [komentārs Nr. 14 \(2013\)](#) sniedz skaidrojumu par bērna labāko interešu principu. Konvencijas 3. pants nodrošina bērnam tiesības nevis uz abstraktām labākajām interesēm, bet uz konkrētā bērna interešu (vajadzību) izvērtējumu aktuālajā situācijā, ņemot vērā, ka primāri visas darbības veicamas un jebkuri lēmumi pieņemami, balstoties uz bērna vajadzību novērtējumu.

ANO Bērnu tiesību aizsardzības komiteja uzsver, ka jēdziena "bērna intereses" tvērumā ietilpst gan materiālās tiesības, gan tiesību interpretācijas princips, kas nodrošina, ka dažādu iespējamo interpretāciju gadījumā jāizvēlas tā interpretācija, kas visefektīvāk kalpo bērna tiesību aizsardzībai, gan atsevišķas procedūras noteikums, kas nozīmē, ka lēmuma pieņemšanas procesā jāietver tā iespējamās pozitīvās un negatīvās ietekmes novērtējums attiecībā uz bērnu. Dalībvalstīm jānodrošina, ka lēmumā, kas pieņemts attiecībā uz bērnu, ir

atspoguļoti apsvērumi tā atbilstībai bērna interesēm, kritēriji, uz kuriem apsvērumi balstās, un veikta bērna interešu līdzsvarošana ar citiem apsvērumiem.

Katra bērna interešu novērtēšana ir unikāla darbība, kas jāveic, katrā atsevišķā gadījumā ņemot vērā katra bērna īpašos apstākļus. Tas nozīmē, ka, lai gan bērna interešu izvērtēšana visos gadījumos ietvers vienus un tos pašus kritērijus (sk. zemāk), vadoties no konkrētās situācijas, daži kritēriji nevar tikt izmantoti katrā izvērtēšanā, kā arī vērtēšanas kritēriju svars attiecībā pret citiem kritērijiem var atšķirties.

3. Bērna labāko interešu novērtēšanas kritēriji

Atbilstoši starptautiskajām tiesību normām Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. panta 2¹.daļā noteikti iepriekš minētie bērna labāko interešu novērtēšanas kritēriji, kas jāņem vērā, nosakot bērna intereses.

Likumā iekļautie kritēriji ir balstīti bērna attīstības vajadzībās. Jāņem vērā, ka kritēriji nav sakārtoti ne hronoloģiskā, ne hierarhiskā secībā, tie jāvērtē atbilstoši katra bērna individuālajai situācijai. Kritēriju izmantošanai bērna labāko interešu noteikšanā ir jāatspoguļojas pieņemtajā lēmumā, ja tāds tiek sagatavots. Kritērijos aptvertas tādas bērna attīstības komponentes kā fiziskā, kognitīvi izzinošā, sociālā, emocionālā un garīgā joma. Kritēriji ir piemērojami kopumā, jo tikai kritēriju mijiedarbībā var noteikt, vai risinājumi ir vērsti uz bērna labāko interešu nodrošināšanu.

Atbilstoši situācijai ņem vērā, cik lielā mērā veicamie pasākumi nodrošina:

- 1) bērnam emocionāli tuvas, pastāvīgas, ģimeniskas attiecības;

Kritērijs veidots pēc iespējas plašs, nenosaucot konkrētu personu loku, lai neierobežotu personu uzskaitījumu, ar kurām bērnam var būt izveidojušās emocionāli tuvas, pastāvīgas, ģimeniskas attiecības. Kritērija mērķis ir pārliecināties, ka pasākumi un risinājumi, kas bērnam tiks nodrošināti, radīs priekšnoteikumus bērna harmoniskai attīstībai, kā arī pēc iespējas saglabās tuvas, pastāvīgas attiecības ar bērna ģimeni un citām bērnam būtiskām personām, nodrošinot drošas piesaistes esību, kam ir izšķiroša nozīme bērna attīstībā.

Piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesas lietā [Nr. \[B\]/2022](#) norāda, ka, lemjot par to, vai bērnam ir atļaujams noteiktā laikā nakšņot pie sava vecāka, ir jāatrod līdzsvars starp

bērna un vecāka ģimenes saišu uzturēšanu un bērna drošības aizsardzību. Bērna interesēs ir gan uzturēt saikni ar savu ģimeni, gan vienlaikus tikt pasargātam no tādas rīcības, kas kaitē bērna interesēm. Bāriņtiesai ar iesaistītajiem speciālistiem jāmeklē risinājumi, kā saskarsmi saprātīgi nodrošināt, lai pakāpeniski veicinātu bērna piesaisti vecākam, nevis pretēji – to mazinātu. Bāriņtiesa nevar palikt pasīvs situācijas novērotājs.

Latvijas Republikas Augstākās tiesa lietā [Nr. SKC-\[A\]/2023](#) norāda, ka bērna vecāka rīcība, veicot dzimuma maiņu, pati par sevi nevar būt pamats saskarsmes tiesības ierobežošanai ar bērnu. Bērna vecāka dzimuma maiņas fakts neizraisa pierādāmu kaitējumu bērna tiesībām vai interesēm, no kā izriet, ka Civillikuma 181. pantā minēto tiesību ierobežojumu nevar pamatot tikai ar šo faktu.

Latvijas Republikas Augstākās tiesa lietā [Nr. SKC-\[E\]/2023](#) secina, ka vecāku nesaskaņas, konflikti vai domstarpības, tāpat arī viena vecāka destruktīva rīcība pati par sevi nevar veidot pamatu viena vecāka atsevišķas aizgādības nodibināšanai, ja vien minētie faktori būtiski neiespaido bērna interešu nodrošināšanu. Gadījumi, kad vecāki paši vai arī ar bāriņtiesas atbalstu spējuši panākt konfliktsituācijas noregulējumu, nerada pamatu atsevišķas aizgādības nodibināšanai. Izspriežot vecāku strīdu par atsevišķas aizgādības nodibināšanu, tiesai jāņem vērā aktuālās ziņas par abu vecāku rīcību tādu jautājumu risināšanā, kas ietekmē vai var ietekmēt bērna intereses.

2) bērna vajadzībām un spējām atbilstošu izglītību;

Kritērija mērķis ir uzsvērt, ka izglītībai jābūt pielāgotai un atbilstošai konkrēta bērna individuālajām vajadzībām un spējām. Katra bērna spējas ir atšķirīgas. Bērniem ar konkrētām mācīšanās grūtībām vai citām īpašām vajadzībām speciālā izglītība var nodrošināt nepieciešamo atbalstu, lai viņi varētu gūt panākumus mācībās. Katrs bērns ir vērtība un pelnījis izglītību.

3) bērna vajadzībām atbilstošu veselības aizsardzību;

Kritērija mērķis ir uzsvērt bērna tiesības atrasties vidē, kurā ir pasargāts, piemēram, no alkohola un kaitīgo vielu ietekmes. Tāpat mērķis ir uzsvērt to, ka veselības veselībai jābūt pielāgotai un atbilstošai konkrēta bērna individuālajām vajadzībām. Katram bērnam veselības problēmas un vajadzības atšķiras. Pienācīga veselības aizsardzība nodrošina, ka bērna veselības

problēmas tiek laicīgi un pareizi noteiktas un risinātas. Turklāt no kritērija izriet arī tas, ka bērnam notiek regulāras veselības pārbaudes un citi preventīvie pasākumi, kas palīdz novērst veselības problēmas un nodrošina bērna labklājību. Bērniem ar hroniskām slimībām vai īpašām veselības vajadzībām var būt nepieciešama individuāli pieņemta ārstēšana un aprūpe. Bērniem, kuriem ir veselības problēmas, var būt nepieciešams arī psiholoģiskais un emocionālais atbalsts, lai palīdzētu tiem tikt galā ar stresu, bažām un citām emocionālām grūtībām. Bērniem un viņu ģimenēm var būt nepieciešami resursi un informācija par veselības stāvokli, ārstēšanu un atveseļošanos.

4) bērna vecumam, emocionālajām un fiziskajām vajadzībām atbilstošu aprūpi;

Bērna aprūpes jēdziens ir plašs un ietver ne tikai bērna izglītošanu un veselības aprūpi, bet arī audzināšanu utt. Bērna aprūpe attiecas uz pasākumiem, kas nodrošina bērna fizisko, emocionālo un sociālo attīstību, drošību un atbalstu. Kritērija mērķis ir konstatēt, ka bērna aprūpe tiek nodrošināta atbilstoši viņa vajadzībām, ietverot gan emocionālās un fiziskās vajadzības, kā arī vērtējot ne tikai iespējamu atbilstošas aprūpes trūkumu, bet arī bērna pāraprūpi, kas nav mazāk kaitējoša bērna atbilstošai attīstībai. Tādējādi kritērijs ietver arī aprūpētāja lomu, kura vistiešākais uzdevums ir bērna aprūpes nodrošināšana.

5) atbalstu bērna līdzsvarotai garīgajai un fiziskajai attīstībai;

Kritērijs vērtējams, analizējot bērnam pieejamo palīdzību gan garīgo, gan fizisko vajadzību sekmēšanai un iespējai pilnveidoties, veicinot bērna fizisko un emocionālo brīvību.

6) iespēju bērnam attīstīt savu individualitāti, spējas un intereses;

Kritērija kontekstā vērtējama tāda labvēlīgu apstākļu un nosacījumu kopuma radīšana, lai bērna talanta attīstībai būtu pienācīgs atbalsts, kā arī bērnam būtu pieejamas pašrealizācijas iespējas. Jāņem vērā, ka bērnam ir tiesības atbilstoši savam vecumam un fiziskajai un garīgajai attīstībai piedalīties kultūras dzīvē un nodarboties ar mākslu un sportu.

7) bērna līdzdalību ar viņu saistītu lēmumu pieņemšanas procesos;

Kritērijs saistāms ne tikai ar iestāžu un tiesu lēmumiem un bērna nepastarpinātu iesaisti to pieņemšanā. Līdzdalības mērķis ir bērnu iesaistīt un dot iespēju atkarībā no situācijas ietekmēt procesus. Vienlaikus ar minēto aspektu nozīmīgi apzināties, ka bērnam ne tikai jāsniedz informācija, bet arī bērns viņa attīstībai un izpratnei atbilstošā veidā jāinformē par

iestāžu vai tiesas procesu, kuros bērns ir tieši vai pastarpināti iesaistīts, gadījumos, kad tiek risināti jautājumi, kas skar bērna tiesību un tiesisko interešu aizsardzību, norises gaitu kopumā un iespējamās sekas. It sevišķi jāņem vērā, ka lielākā daļa lietu civilprocesuālajā kārtībā tiek risinātas, kad vecāki nav spējuši panākt savstarpēju vienošanos un ir konfliktējošās attiecībās, kas ievērojami ietekmē ģimeni kopumā, bet īpaši bērna emocionālo stāvokli, un ļoti saasinātu konfliktu gadījumos var atstāt neatgriezeniskas sekas uz bērna psihoemocionālo attīstību un spēju socializēties, kā arī veidot noturīgas attiecības. Tā, piemēram, uzsākot procesu iestādē vai tiesvedību, bērnam informāciju par apkārt notiekošo visbiežāk sniedz kāds no vecākiem. Savukārt posmā pēc attiecīga lēmuma pieņemšanas bērnam nereti netiek sniegta informācija par pieņemtā lēmuma sekām vai tā ietekmi uz bērna situāciju. Tādējādi, lai novērstu, ka bērns aktīvi tiek iesaistīts tikai nolēmuma pieņemšanas procesā, kā minēts piemērā, neiekļaujot bērna līdzdalību un iesaisti pēc nolēmuma spēkā stāšanās, nepieciešama aktīva rīcība, izskaidrojot bērnam tiesas pieņemtā lēmuma ietekmi uz viņa turpmāko dzīvi, vienlaikus paskaidrojot tiesas nolēmuma motivāciju, t.i., tiesas spriešanas gaitu un izdarīto secinājumu kopsakarību ar vecāku veiktajām darbībām vai citu informāciju. Tādējādi nepieciešams nodrošināt, ka bērnam tiek sniegta informācija par norisēm iestādēs un tiesās un to ietekmi uz viņa turpmākajām attiecībām ar vecākiem un citiem tuviniekiem. Šādas informācijas saņemšana veicinās bērna psihoemocionālo stabilitāti. Līdz ar to jāņem vērā, ka bērna līdzdalībai var būt dažādi līmeņi, ko, no vienas puses, var noteikt procesuālās tiesību normas, kas iekļautas, piemēram, Civilprocesa likumā vai Administratīvā procesa likumā, bet, no otras puses, nodrošināma arī bērna iesaiste citās situācijās, kur atbilstoši apstākļiem dodama iespēja bērnam risinājumus arī ietekmēt. Tādējādi būtiska ir līdzdalības kvalitāte, t.i., pieaugušajiem, kas nodrošina bērna līdzdalību procesos, ir jā rūpējas, lai panāktu to vislabākajā veidā. Papildus jāņem vērā, ka aktīvai, bērnu iesaistošai līdzdalībai nav vecuma limita.

- 8) bērna viedokļa uzklauššanu un ievērošanu atbilstoši bērna vecumam, briedumam un spējai viedokli formulēt;

Kritērijs attiecināms ne tikai uz bērna tiesībām paust savas domas, bet arī uz bērna tiesībām paust viedokli jebkuros ar viņu saistītos iestāžu un tiesu procesos. Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 20. panta otrajā daļā noteiktajam bērnam tiek dota iespēja tikt

uzklausītam jebkādās ar viņu saistītās iztiesāšanas vai administratīvās procedūrās vai nu tieši, vai ar sava likumiskā pārstāvja vai attiecīgas institūcijas starpniecību. Vienlaikus ne minētā tiesību norma, ne citas nenosaka bērnam imperatīvu pienākumu viedokli paust. Tādējādi bērnam ir jādod iespēja viedokli paust, vienlaikus izprotot, ka bērnam nav pienākums to sniegt, un personām, kas uzklausa bērna viedokli, bērns par to ir jāinformē. Jāpatur prātā, ka bērna viedokli uzklausa un izvērtē kopsakarā ar citiem blakus faktoriem. Līdz ar to bērna viedoklis ne vienmēr būs noteicošais situācijas risinājumā, turklāt tas jālīdzsvaro ar citiem aspektiem. Līdzīgi kā bērna līdzdalībai, tā arī bērna viedokļa uzklaušīšanai nav vecuma limita. Proti, bērns uzklaušāms, un viņa viedoklis vērtējams atbilstoši bērna vecumam un garīgo spēju briedumam.

Latvijas Republikas Augstākās tiesa lietā [Nr. SKA-933/2022](#) secināja, ka bērna sevišķā aizbildņa uzdevums nav noskaidrot bērna vecāka kā viena no procesa dalībniekiem viedokli, bet gan noskaidrot apstākļus no bērna tiesību aizsardzības viedokļa, noskaidrot bērna viedokli lietā un sniegt to tiesai. Apstāklis, ka bērns ir ar īpašām vajadzībām un verbāli gandrīz nekomunicē, nav iemesls, lai sevišķais aizbildnis nevarētu pilnvērtīgi noskaidrot apstākļus no bērna vislabāko interešu ievērošanas viedokļa. Šādā situācijā sevišķais aizbildnis var, piemēram, sadarbojoties ar speciālistiem, noskaidrot apstākļus saistībā ar bērna saskarsmi ar vecāku, ar kuru kopā bērns nedzīvo, un iespējamo vardarbību pret bērnu ģimenē.

Latvijas Republikas Augstākās tiesa lietā [Nr. SKA-343/2022](#) secināja, ka lietās, kurās ir iesaistīts bērns, tāpat kā jebkurā administratīvajā lietā ir jānodrošina objektīvās izmeklēšanas princips un efektīva procesa vadība. Tomēr tiesai lietas apstākļi pilnvērtīgi jānoskaidro, vienlaikus nekaitējot bērna vislabākajām interesēm. To, vai bērna viedoklis tiesai ir jānoskaidro tieši, izlemj tiesa, ievērojot katras konkrētās lietas apstākļus, arī bērna vecumu, brieduma pakāpi un apsvērumus, vai tieša uzklaušīšana nekaitēs bērnam.

Latvijas Republikas Augstākās tiesa lietā [Nr. SKA-\[B\]/2022](#) secināja: lai varētu objektīvi secināt, vai bērna viedoklis lietā ir ņemams vērā, ir jāvērtē, vai bērna viedoklis nav ietekmēts. Maza bērna viedokli pamatā formē tās ģimenes uzskati, kurā bērns dzīvo. Ja starp ģimeni, kurā bērns dzīvo, un viņa bioloģisko vecāku pastāv nesaskaņas, tiesai šādā situācijā ir jāvērtē, cik objektīvs ir bērna viedoklis.

9) bērna pasargāšanu no lojalitātes konflikta;

Kritērijs tika izdalīts atsevišķi no citiem kritērijiem, jo būtiski ir novērst bērna interešu sadursmi attiecībā uz bērna viedokļa ietekmi uz vecāku vai citu likumisko pārstāvju un citu personu lēmumiem un rīcību. Kā minēts iepriekš, bērnam ir jādod iespēja tikt uzklaštam un iespēja paust viedokli. Diemžēl reizēm amatpersonu rīcības rezultātā bērns tiek ielikts lojalitātes konfliktā, jo amatpersonas, cenšoties uztvert un saprast bērna viedokli, piemēram, jautājumā par dzīvesvietas noteikšanu pie viena no vecākiem, var radīt bērnam iespaidu, ka tieši viņam ir pienākums izlemt jautājumu, par ko pieaugušie nespēj vienoties, un no viņa lēmuma atkarīgi turpmākie iestāžu un amatpersonu lēmumi. Līdz ar to minētā kritērija atbilstošā nodrošināšanā ārkārtīgi svarīga ir tās amatpersonas profesionalitāte, kas uzklausa bērna viedokli, lai bērns tiktu pasargāts no šķietamas atbildības un pienākuma izlemt pieaugušo vietā. Līdz ar to reizēm var būt situācijas, kad, atsaucoties uz diviem iepriekš minētajiem kritērijiem, atbildīgajai amatpersonai nevis jānoskaidro bērna viedoklis, bet bērns viņam saprotamā veidā jāinformē par norisēm.

- 10) drošu vidi, kurā bērnam augt un attīstīties, aizsardzību no vardarbības, apdraudējuma, antisociālas uzvedības un atkarību ietekmes;

Kritērijs aplūkojams kā priekšnosacījums atbilstošai bērna attīstībai, fiziskajai un emocionālajai brīvībai, pašrealizācijai, ņemot vērā, ka pret bērnu nedrīkst izturēties cietsirdīgi, nedrīkst viņu mocīt un fiziski sodīt, aizskart bērna cieņu un godu.

- 11) bērna identitātes saglabāšanu;

Kritērijs paredz, ka jāņem vērā bērnu dažādība un visi identitātes faktori. Lai gan visiem bērniem ir kopīgas vispārējās vajadzības, tas, kā viņi izpauž šīs vajadzības, ir atkarīgs no dažādiem personai raksturīgiem, kā arī fiziskajiem, sociālajiem un kultūras aspektiem, tostarp viņu topošajām spējām. Bērnu tiesības saglabāt identitāti jārespektē un jāņem vērā, izvērtējot to, kas ir bērna labākajās interesēs. Bērnu tiesības uz savas identitātes saglabāšanu noteiktas Bērnu tiesību aizsardzības likuma 8. panta otrajā daļā.

Piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesa lietā [Nr. SKA – 1056/2021](#) norāda, ka bērna dzīvošana kopā ar vienu no vecākiem ir pietiekami nopietns arguments, lai bāriņtiesa nolemtu, ka bērna labākajās interesēs ir veidot kopīgas identitātes sajūtu ar to vecāku, ar kuru viņš ikdienā dzīvo kopā. Proti, tas var būt pamats bērna uzvārda un tautības maiņai. Taču tas

nekādā veidā nevar pēc būtības traucēt bērna saskarsmei un attiecību veidošanu ar otru vecāku. Tas, ka bērnam būs viena vecāka uzvārds vai tautība, nepiešķirs, no vienas puses, tam vecākam juridiskas priekšrocības aizgādības īstenošanā, un, no otras puses, nemazinās otra vecāka tiesības viņa bērna saskarsmē vai aizgādībā.

Latvijas Republikas Augstākās tiesa lietā [Nr. SKA-343/2022](#) norāda, ka tiesai, pārbaudot bāriņtiesas lēmuma tiesiskumu, ar kuru izšķirts jautājums par bērna uzvārdu, apstākļi jāvērtē plašā kontekstā – cik ciešas attiecības bērnam ir izveidojušās ar ģimeni, kurā bērns dzīvo, vai bērns sevi identificē ar šo ģimeni, kāda ir bērna psiholoģiskā piesaiste konkrētajai ģimenei un citi tamlīdzīgi apstākļi. Tāpat tiesai, lai izvērtētu bērna saikni ar otru vecāku, ir jāvērtē apstākļi, kas par to liecina: kādas ir bērna attiecības ar otru vecāku, kā tās veidojušās ilgtermiņā, cik ilgi bērns pirms tam ir dzīvojis kopā ar otru vecāku, kāda ir bērna emocionālā piesaiste vecākam.

12) bērna atbildības izjūtas veidošanu;

Kritērija mērķis ir palīdzēt speciālistiem pievērst uzmanību un nepieciešamības gadījumā novērst vecāku pārmērīgu kontroli un pāraprūpi dažādos bērna vecumos, jo tā atstāj nopietnas sekas uz bērniem. Mazinot pāraprūpi, netiešā veidā iespējams mazināt arī paškaitējošu uzvedību pusaudžu vidū, atkarību izraisīšu vielu lietošanu, opozicionāru uzvedību, iesaistīšanos antisociālos grupējumos, mazināt sociālo izolāciju, ko vecāki, neļaujot bērniem atbilstoši vecumam pieņemt lēmumus un uzņemties atbildību, var veicināt. Arī pārlietu liela ierobežošana un vecāku viedokļa uzspiešana var novest pie iepriekš minētajām problēmām. Atbildības sajūtas veidošana veicina arī pašnoteikšanos, attīstot tādas personības kvalitātes kā iniciatīva, uzdrīkstēšanās, atbildības uzņemšanās, kam ir būtiska nozīme, bērniem pieaugot un iekļaujoties sabiedrībā, kā arī karjeras izvēlē.

13) citus bērna attīstībai un labklājībai nozīmīgus apstākļus.

Kritēriju uzskaitījums nav izsmeļošs, jo tiesību normā nav iespējams iekļaut pilnīgi visas iespējamās situācijas, kuras būs jāņem vērā, lai novērtētu bērna labākās intereses. Lai nodrošinātu, ka piemērotāji nav sasaistīti tikai ar normās nosauktajiem aspektiem, pēdējais kritērijs ir atstāts atvērts. Tas dod iespēju ņemt vērā arī tādus apstākļus, kas nav minēti, bet kam ir nozīme konkrētajā situācijā.

4. Bērna situācijas ilgtspējīgs risinājums

Novērtējot bērna labākās intereses, analizējot pieejamo informāciju par katra bērna situāciju, veicot darbības vai pieņemot lēmumus, jātiecas uz to, lai bērna situācijai rastu ilgtspējīgu risinājumu, nepieciešamības gadījumā izveidojot secīgas rīcības un lēmumu plānu bērna situācijas risināšanai.

Šīs likuma normas ir materiālas, tām nav procesuāla rakstura. Līdz ar to tās nav sasaistāmas ar kādu konkrētu termiņu, bet gan vērstas uz to, lai visas personas, kas gādā par bērna labāko interešu nodrošināšanu, rīkotos tā, lai pēc iespējas samazinātu jaunu situāciju mainošu lēmumu un procesu iespējamību, kas skar bērnu. Tas nozīmē, ka amatpersonai, piemēram, nodrošinot bērnam ārpusģimenes aprūpi, ir ārkārtīgi rūpīgi jāizvērtē, vai konkrētais ārpusģimenes aprūpes sniedzējs ir bērnam vispiemērotākais, pēc iespējas novēršot situācijas, ka bērns vairākas reizes tiek pārvietots no viena ārpusģimenes aprūpes sniedzēja pie cita. Tāpat jāapzinās, ka var būt situācijas, kad īstermiņa lēmums, piemēram, tūlīt un tagad nogādāt bērnu drošā vidē, novēršot viņa dzīvības apdraudējumu, vienlaikus ir pirmais solis uz bērna situācijas ilgtspējīgu risināšanu – bērna vecumam, emocionālajām un fiziskajām vajadzībām atbilstošu aprūpi. Tādējādi bērna situācijas ilgtspējas nodrošināšanā būtiska ir īstermiņa un ilgtermiņa lēmumu līdzsvarošana.

Piemēram, Latvijas Republikas Augstākās tiesa lietā [Nr. SKA-933/2022](#) secināja, ka katrā bērnu tiesību lietā ir jādomā, kā ilgtermiņā nodrošināt bērna tiesību efektīvu ievērošanu un aizsardzību. Atbilstoši Bērnu tiesību aizsardzības likuma 6. panta 2.¹ daļas 1. un 10. punktam, nosakot bērna labākās intereses, nepieciešams tiekties uz bērna situācijas ilgtspējīgu risinājumu, atbilstoši situācijai ņemot vērā, cik lielā mērā veicamie pasākumi nodrošina bērnam emocionāli tuvas, pastāvīgas, ģimeniskas attiecības, kā arī aizsardzību no vardarbības, apdraudējuma, antisociālas uzvedības. Tas nozīmē meklēt arī ilgtermiņa risinājumu bērna tiesību ievērošanai uz saskarsmi jeb ģimenes saišu uzturēšanu ar vecāku, ar kuru bērns kopā nedzīvo, kā arī to, ka bērnam ir jābūt pasargātam no vardarbības.

5. Sadarbība bērna tiesību aizsardzībā

Bērna tiesību aizsardzība īstenojama, sadarbojoties ar ģimeni, valsts un pašvaldību institūcijām, sabiedriskajām organizācijām un citām fiziskajām un juridiskajām personām.

Pašvaldību līmenī institūciju sadarbības organizēšanu un kārtību, kādā īstenojama bērnu tiesību aizsardzība, nosaka Ministru kabineta 2017. gada 12. septembra noteikumi Nr. 545 "[Noteikumi par institūciju sadarbību bērnu tiesību aizsardzībā](#)".

Tāpat arī citos normatīvajos aktos izveidotas pastāvīgas sadarbības platformas - Valsts probācijas dienesta starpinstitūciju sadarbības sanāksmes darbojas pamatojoties uz [Valsts probācijas likuma](#) 21.¹ pantu un starpinstitucionālās sadarbības programma "Bērna māja" pamatojoties uz [Bērnu tiesību aizsardzības likuma](#) 52.¹ pantu.

Bērnu tiesību aizsardzības likums arī nosaka, ka darbība vai bezdarbība, kuras rezultātā netiek ievērotas bērna tiesības (bērna atstāšana bez minimāliem iztikas līdzekļiem, pajumtes, aprūpes, aizbildnības) vai citas darbības, kas ierobežo bērna personiskās vai īpašuma tiesības un brīvības, uzskatāmas par amorālām un pretlikumīgām.

Uz visu iepriekš minēto likumu pamata izdoti vairāki Ministru kabineta noteikumi, piemēram,

1. Ministru kabineta noteikumi Nr. 675 "[Kārtība, kādā Savienības pilsoņi un viņu ģimenes locekļi iecelo un uzturas Latvijas Republikā](#)" – nosaka Eiropas Savienības pilsoņu un viņu ģimenes locekļu, tostarp nepilngadīgo, ieceļošanas un uzturēšanās kārtību Latvijā.
2. Ministru kabineta noteikumi Nr. 667 "[Adopcijas kārtība](#)" – nosaka bērna adopcijas procesuālo kārtību, t.sk. adoptētāju mācību programmas apguvi un kritērijus mācību programmas izstrādei.
3. Ministru kabineta noteikumi Nr. 354 "[Audžuģimenes noteikumi](#)" – nosaka audžuģimenes statusa piešķiršanas un atņemšanas kārtību; bērna un audžuģimenes savstarpējās personiskās un mantiskās attiecības; audžuģimenes finansēšanas kārtību; bērna nodošanas audžuģimenē un bērna uzturēšanās audžuģimenē pārtraukšanas kārtību, t.sk. audžuģimeņu un specializēto audžuģimeņu mācību programmas apguvi.

Tāpat bērnu tiesību aizsardzības jautājumos ir jāņem vērā pašvaldību saistošie noteikumi izglītības, sociālās palīdzības u.c. jomās. Turklāt arī šo noteikumu, tajā skaitā pašvaldību

budžeta jautājumos, izstrādes procesa posmos, kā arī visos ar saistītos lēmumos, kas skar bērnus, primāri jāņem vērā bērna intereses.

Pašnovērtējuma jautājumi

Kā sauc tiesību principu, saskaņā ar kuru ANO Bērnu tiesību konvencijas tiesību normu saturs ir jāielasa, interpretējot Latvijas Republikas Satversmes tiesību normas?

- 1) Atvērtības princips.
- 2) Tiesiskuma princips.
- 3) Samērīguma princips.
- 4) Caurspīdības princips.

Vai Bērnu tiesību aizsardzības likumā definētie bērna labāko interešu novērtēšanas kritēriji visi ir obligāti jāizmanto, kad pieņem lēmumu, kas tieši vai netieši skar vai var skart bērnu?

- 1) Jā, visi.
- 2) Nē, atbilstoši katra bērna individuālajai situācijai.
- 3) Tas ir atkarīgs no amatpersonas izpratnes.
- 4) Tas ir atkarīgs no likumā noteiktā.